

Sažetak

Ovaj izveštaj pruža procenu mera koje su srpske vlasti preduzele u pogledu svih aspekata Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Istanbulske konvencije (u daljem tekstu: „konvencija“).

Ovu procenu je sprovedla Ekspertska grupa Saveta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), nezavisno telo za praćenje ljudskih prava ovlašćeno da nadgleda sprovođenje konvencije. Nalazi GREVIO-a zasnivaju se na informacijama dobijenim tokom različitih koraka prvog (osnovnog) postupka ocenjivanja utvrđenih u članu 68. konvencije. Tu spadaju pisani izveštaji (državni izveštaj koje su podnele srpske vlasti i dodatne informacije koje su dostavile nevladine organizacije, kao i Zaštitnik građana Republike Srbije) kao i petodnevna monitoring poseta Srbiji. Spisak tela i entiteta s kojima je GREVIO komunicirao nalazi se u Dodatku II.

U izveštaju se procenjuje široka paleta mera koje su srpske vlasti preduzele tokom prethodnih godina, uključujući period nakon stupanja na snagu Istanbulske konvencije, radi sprečavanja i suzbijanja različitih oblika nasilja nad ženama u Srbiji od strane muškaraca. U izveštaju se pozdravljaju jasna opredeljenost za politike koje podrazumevaju uklanjanje rodno zasnovanog nasilja i napredak postignut u prilagođavanju odgovora na nasilje nad ženama međunarodnim standardima.

Nekoliko zakonodavnih akata, nacionalnih akcionih planova i strategija sada se bave raznim oblicima nasilja nad ženama i nasilja u porodici koji su obuhvaćeni Istanbulskom konvencijom. Pozdravljaju se tehnička pomoć i stručni saveti ponuđeni u okviru saradnje sa širokim spektrom međuvladinih organizacija prisutnih u zemlji, čime se pitanje nasilja nad ženama stavlja u prvi plan važnih protokola, smernica i uputstava za relevantne stručne sektore. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici predstavlja centralni deo zakonodavstva u ovom kontekstu i nastoji da utvrdi standardizovane pristupe nasilju u porodici i drugim oblicima nasilja koji se zasnivaju na multiagencijskoj proceni rizika, individualnim planovima bezbednosti i zaštite kao i na zaštitnim merama u kriznim situacijama. U izveštaju se tako ističe pozitivan uticaj koji je zakon imao na postupanje sa slučajevima nasilja u porodici u Srbiji. U izveštaju se pozdravlja osnivanje Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost Republike Srbije, nacionalnog koordinacionog tela, i centralna uloga koju on ima u izradi dokumenata politike i akcionih planova u oblasti nasilja nad ženama i rodne ravnopravnosti.

Priznanje je takođe dato važnosti razrešavanja situacije žena koje su izložene ili kojima pretila interseksionalna diskriminacija, kao i posebnih prepreka s kojima se one mogu suočiti u potrazi za pomoći od institucija zbog doživljenog nasilja. U tom kontekstu, u izveštaju su zabeleženi nedavni naponi uloženi u osnivanje Nacionalne koalicije protiv dečijih brakova, koja bi objedinjavala sve relevantne institucije i nevladine organizacije, kao i iskazanu nameru da se intenzivira obuka stručnjaka o zaštiti od dečijeg braka, kao i većoj podršci romskim devojkama, njihovim porodicama i romskim organizacijama. Sve dok to ne urodi plodom, navodi se u izveštaju, žene i devojke Romkinje i dalje će se susretati sa stereotipnim verovanjima kada traže pomoć od vlasti, pri čemu će i dalje postojati višestruki faktori koji doprinose njihovoj izloženosti rodno zasnovanom nasilju.

Mali broj stručnih službi za podršku ženama od strane žena – kojima često upravljaju nevladine organizacije koje posluju sa ograničenim budžetima – u načelu ograničava savetovanje orijentisano na žrtve, stručno savetovanje i podršku ženama koje su doživele nasilje. To je posebno izraženo kod romskih žena i devojaka kao i kod žena sa invaliditetom. Mali broj lokalnih vlasti ulaže u pružanje specifičnih usluga za žene koje su doživele ili su u riziku od prinudnog braka, proganjanja, seksualnog nasilja ili seksualnog uznemiravanja. U nedostatku centara za pomoć žrtvama silovanja i seksualnog nasilja u većem delu Srbije, preko potrebno savetovanje kao i psihološka podrška i zbrinjavanje žrtava traume izgledaju nedostupni za ovaj stravični oblik nasilja. Mora se uložiti više napora kako bi se obezbedilo pružanje trenutne, srednjoročne i dugoročne podrške uključivanjem i

korišćenjem znanja koja su godinama sticale ženske specijalističke službe za podršku u civilnom društvu. Slični naponi su potrebni kako bi se obezbedilo da deca koja su svedoci nasilja u porodici dobiju savete i podršku, uključujući savete i podršku za posttraumatski stresni poremećaj (PTSP). Takvi naponi treba da budu pojačani tamo gde se osigurava bezbednost dece u uslovima koji im omogućavaju da ostanu uz nenasilnog roditelja, po mogućstvu u sopstvenom domu, na primer, rigoroznom primenom i izvršavanjem deložacija i sudskih odluka o zabrani kontakta – umesto uklanjanjem dece iz majčinog starateljstva. Slično tome, postoji hitna potreba da se obezbedi da svi incidenti nasilja koje je počinio nasilni roditelj budu uzeti u obzir pri određivanju prava na starateljstvo i posete.

Prepoznata je potreba za snažnijim krivično-pravnim odgovorom na većinu oblika nasilja nad ženama, posebno nasilja u porodici, a Zakon o sprečavanju nasilja u porodici i dodatni dokumenti i politike doveli su do povećanja obima obuke i specijalizacije u svim pravnim profesijama kao i u nadležnim organima unutrašnjih poslova. Krivični zakonik je izmenama i dopunama poslednjih godina više usklađen sa zahtevima Istanbulske konvencije, a oblici nasilja poput proganjanja, prinudnog braka i osakaćivanja ženskih genitalija sada su inkriminirani. Međutim, i dalje postoje poteškoće u obezbeđivanju njihove primene u praksi, u priličnoj meri zbog ustrajnog neshvatanja ozbiljnosti tih oblika nasilja, njihove trivijalizacije u medijima i u javnom diskursu. Krivično delo silovanja nije definisano kao seksualni čin na koji žrtva nije pristala, kako to zahteva Istanbulska konvencija, već kao delo počinjeno primenom prinude, sile ili pretnje.

Stope osuda za većinu oblika nasilja nad ženama izuzetno su niske. Razlozi se kreću od niskog nivoa prijavljivanja do nedostatka uputstava o tome kako pripremiti predmet za sud i nedovoljne obuke o nedavno uvedenim krivičnim delima. Iako je u slučajevima nasilja u porodici došlo do porasta broja optuženih od 2012. godine, što GREVIO pozdravlja, uočen je još izrazitiji porast broja optužnica od kojih se odustalo. Tamo gde se osuđujućim presudama slučaj zatvara, izrečene sankcije često su uslovne i retko se primenjuje puni raspon kazne. Za žene žrtve nasilja koje žele pravno zastupanje u slučajevima koji ih se tiču, pravna pomoć je u načelu dostupna. Međutim, nedavno uvedeni Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći razlikuje žrtve nasilja u porodici – koje uvek ispunjavaju uslove za tu pomoć – i žrtve drugih oblika nasilja obuhvaćenih Istanbulskom konvencijom, koje moraju dokazati svoju podobnost kroz dugotrajan postupak prijave. Zakon takođe postavlja nove kriterijume za pružaoce pravne pomoći koji, po mišljenju GREVIO-a, prenebregavaju posebnu stručnost koju su tokom godina izgradile ženske nevladine organizacije u pravnom predstavljanju žena žrtava porodičnog nasilja.

Iako GREVIO pozdravlja ratifikaciju Istanbulske konvencije od strane Srbije i napore preduzete na njenoj primeni, on je identifikovao brojna prioriteta pitanja koja zahtevaju dalje delovanje od strane srpskih vlasti kako bi se u potpunosti ispoštovale odredbe Konvencije. Na osnovu i pored gorenavedenog, ta pitanja se odnose na potrebu da se:

- obezbedi da se odredbe Istanbulske konvencije sprovode bez diskriminacije po bilo kojem od osnova navedenih u članu 4. stav 3;
- obezbedi, za sve politike i mere koje čine deo potrebnog sveobuhvatnog i koordiniranog pristupa u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, stabilne i održive nivoe finansiranja na osnovu zasebnih budžetskih i finansijskih linija;
- uvedu standardizovane kategorije podataka za obaveznu primenu od strane nadležnih organa unutrašnjih poslova, pravosuđa i svih drugih relevantnih aktera o polu i starosti žrtve i počinioca, njihovom odnosu, vrsti nasilja i geografskom položaju;
- obezbedi pružanje specijalizovanih usluga podrške za žene sa rodnim pristupom i da se proširi obezbeđivanje sigurnih kuća, uz istovremeno obezbeđivanje *de facto* pristupa svim ženama, posebno ženama sa invaliditetom, Romkinjama i migrantkinjama/azilantkinjama;
- obezbedi dužno poštovanje poverljivosti i anonimnosti svih onih koji pozivaju novoosnovane nacionalne linije za pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja i da se obezbedi upućivanje na službe specijalne podrške koje pružaju nevladine organizacije i
- da se obezbedi povećano poštovanje među starateljima i medicinskim stručnjacima za informisano i slobodno odlučivanje žena u vezi sa medicinskim postupcima kao što su pobačaj i sterilizacija, naročito kada je reč o ženama sa invaliditetom koje su smeštene u ustanove.

Nadalje, GREVIO je identifikovao brojna dodatna područja u kojima su potrebna poboljšanja kako bi se u potpunosti ispunile obaveze iz konvencije. Ona se, između ostalog, odnose na potrebu da se podstakne povećano prijavljivanje od strane žrtava i potreba da se istraži uticaj preusmeravanja predmeta iz krivičnog sistema na stope recidiviteta i stope suzbijanja kriminaliteta. Moraju biti povećani nivoi finansiranja ključnih usluga podrške za žrtve, kao i programi za počinioce i finansijska sredstva za politike, mere i zakonodavstvo usmereni na sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i institucije i subjekti koji su ovlašćeni za njihovo sprovođenje, posebno centri za socijalnu zaštitu. I na kraju, potrebno je pojačati napore da se identifikuju i podrže žene koje traže azil koje su doživele ili su izložene riziku od rodno zasnovanog nasilja razvijanjem i primenom rodni smernica za utvrđivanje izbegličkog statusa i obezbeđivanje adekvatnog smeštaja, pristupa uslugama podrške i zaštite.

Dodatak I

Spisak predloga i sugestija GREVIO-a

I. Svrhe definicije, jednakost i nediskriminacija, opšte obaveze

B. Obim primene konvencije (član 2)

1. GREVIO podseća da član 2. stav 1. Istanbulske konvencije potvrđuje tezu da svi oblici nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, nesrazmerno utiču na žene. GREVIO stoga snažno podstiče srpske vlasti da pojačaju primenu rodne perspektive u sprovođenju Istanbulske konvencije, uključujući njeno sprovođenje kad je reč o zakonima i politici vezanim za nasilje u porodici. (stav 8)

C. Definicije (član 3)

2. GREVIO podstiče srpske vlasti da u svim oblastima prava usklade sve zakonske definicije nasilja nad ženama, rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici na osnovu definicija iz Istanbulske konvencije i da obezbede njihovu delotvornu primenu u praksi. (stav 12)

D. Osnovna prava, jednakost i nediskriminacija (član 4)

2. Intersekcionalna diskriminacija

3. GREVIO podstiče srpske vlasti da nastave da rešavaju višestruke oblike diskriminacije s kojima se suočavaju posebno žene i devojke iz romskih zajednica i da preduzimaju mere kako bi obezbedile da se odredbe Istanbulske konvencije primenjuju bez diskriminacije po bilo kom drugom osnovu iz člana 4. stav 3. To uključuje unapređenje dostupnosti usluga, posebno sigurnih kuća, za žene sa invaliditetom i migrantkinje. (stav 19)

II. Integrisane politike i prikupljanje podataka

A. Sveobuhvatne i koordinirane politike (član 7)

4. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da nastave sa donošenjem sveobuhvatne nacionalne strategije o svim oblicima nasilja nad ženama sa ciljem izrade dugoročno koordiniranog plana, odnosno strategije kojom bi se pridala dužna važnost svim oblicima nasilja nad ženama i koja bi u potpunosti odražavala specifične potrebe žena koje jesu ili bi mogle biti izložene intersekcionalnoj diskriminaciji, posebno žena koje pripadaju manjinskim grupama u Srbiji, žena sa invaliditetom i migrantkinja. (stav 26)

B. Finansijska sredstva (član 8)

5. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede odgovarajuće ljudske i finansijske resurse za sve politike, mere i zakone usmerene na sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i institucije i entitete koji su ovlašćeni za njihovo sprovođenje. GREVIO nadalje poziva srpske vlasti da postepeno smanjuju svoju zavisnost od međunarodnih donatora za aktivnosti borbe protiv nasilja nad ženama i da obezbede širi udeo sredstava iz državnog budžeta Srbije kako bi pokazali svoju finansijsku odgovornost i samostalnost u delovanju. (stav 32)

C. Nevladine organizacije i civilno društvo (član 9)

6. GREVIO poziva srpske vlasti da: (stav 38)

- a. uspostave na različitim nivoima vlade konsultativne dijaloge sa ženskim organizacijama kako bi se njihova mišljenja i iskustva ugradila u koncepciju politika i mera za sprečavanje i borbu protiv svakog oblika nasilja nad ženama;
- b. podstiču međusobnu saradnju državnih aktera kao što su centri za socijalnu zaštitu, nadležni organi unutrašnjih poslova, službe tužilaštva i službe koje vode nevladine organizacije za pružanje podrške ženama putem odgovarajućih preporuka i institucionalizovane podrške;
- c. obezbede adekvatno finansiranje putem odgovarajućih mogućnosti za finansiranje, poput dugoročnih grantova zasnovanih na transparentnim postupcima nabavke, kako bi se obezbedili održivi nivoi finansiranja za ženske nevladine organizacije koje upravljaju specijalizovanim službama podrške ženama žrtvama svih oblika nasilja.

D. Koordinaciono telo (član 10)

7. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da u potpunosti institucionalizuju Koordinaciono telo za ravnopravnost polova i dodele potrebne ljudske i finansijske resurse. GREVIO nadalje podstiče srpske vlasti da osiguraju, s jedne strane, koordinaciju i sprovođenje politika i mera za sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja nad ženama, a s druge strane, njihovo nezavisno praćenje i procenu. Pritom bi vlasti trebalo da obezbede da se funkcije Koordinacionog tela vrše u tesnoj konsultaciji sa drugim telima za koordinaciju i praćenje, kao i sa relevantnim nevladinim organizacijama i civilnim društvom, kao i da ih podrže adekvatnim podacima. (stav 43)

E. Prikupljanje podataka i istraživanje (član 11)

1. Prikupljanje administrativnih podataka

a. Nadležni organi unutrašnjih poslova i sektor krivičnog pravosuđa

8. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da razviju sisteme prikupljanja podataka o svim oblicima nasilja obuhvaćenim Istanbulsom konvencijom, posebno o seksualnom nasilju, proganjanju, seksualnom uznemiravanju, prinudnom braku i osakaćivanju ženskih genitalija, za upotrebu od strane nadležnih organa unutrašnjih poslova, tužilaštava i pravosuđa na osnovu kategorija podataka kao što su pol, starost, vrsta nasilja i vrsta odnosa počinioca sa žrtvom a koji se prikupljaju u redovnim intervalima. (stav 48)

b. Sektor zdravstvene zaštite

9. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da prošire zbirku podataka o slučajevima kontakata pacijenata sa zdravstvenim sektorom kako bi obuhvatili sve oblike nasilja obuhvaćene Istanbulsom konvencijom, naročito za seksualne napade i silovanja, prisilni pobačaj ili prisilnu sterilizaciju i genitalno sakaćenje žena. (stav 51)

c. Socijalne službe

10. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da prošire prikupljanje podataka o izveštajima koji se podnose socijalnim službama i o intervencijama koje predlažu socijalne službe u vezi sa svim oblicima nasilja obuhvaćenim Istanbulsom konvencijom. (stav 53)

3. Istraživanje

11. GREVIO podstiče srpske vlasti da pojačaju napore za podršku istraživanju ispoljavanja nasilja nad ženama koje se trenutno ne istražuju, posebno postavljanjem istraživačkih prioriteta zasnovanim na usklađenim definicijama nasilja nad ženama i na zajedničkim ciljevima kako bi se osigurao napredak, kao i obezbeđivanjem opšte koordinacije i finansijske podrške istraživačkim projektima. (stav 59)

III. Prevencija

A. Opšte obaveze (član 12)

12. GREVIO podstiče srpske vlasti da nastave sa aktivnostima iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicija i svih drugih praksi zasnovanih na ideji inferiornosti žena ili na stereotipnim ulogama žena i muškaraca u svim strukturama društva. (stav 64)

B. Podizanje svesti (član 13)

13. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da dalje razvijaju i održavaju napore na podizanju svesti o svim oblicima nasilja obuhvaćenim Istanbulskom konvencijom, uključujući prikupljanje sredstava za kampanje i stvaranje partnerstava sa relevantnim službama za podršku ženama, organizacijama zasnovanim u lokalnim zajednicama i medijima. (stav 68)

C. Obrazovanje (član 14)

14. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da nastave da ulažu u obrazovni sektor kako bi obezbedile ranu intervenciju prosvetnih radnika tamo gde su deca izložena seksualnom ili porodičnom nasilju ili doživljavaju seksualno ili porodično nasilje i kako bi obezbedile promociju ravnopravnosti žena i muškaraca, pozitivne rodne odnose, međusobno uvažavanje, nenasilno razrešavanje sukoba u međuljudskim odnosima i pravo na lični integritet radi sprečavanja rodno zasnovanog nasilja nad ženama na svim nivoima obrazovanja. U tom cilju, GREVIO podstiče srpske vlasti da hitro primene relevantne mere utvrđene Nacionalnom strategijom za rodnu ravnopravnost i Nacionalnim programom za očuvanje i unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja građana Republike Srbije. (stav 74)

D. Obuka stručnjaka (član 15)

15. GREVIO podstiče srpske vlasti da: (stav 80)

- a. uvedu nasilje nad ženama kao obaveznu temu u stručne nastavne programe i, poštujući akademsku slobodu, podstaknu sistem visokog obrazovanja da uvede takve teme u univerzitetske studijske programe tamo gde ne postoje;
- b. obezbede kontinuirano i redovno usavršavanje o svim oblicima nasilja nad ženama, na osnovu postojećih protokola i radi obezbeđivanja primene novog zakonodavstva;
- c. integrišu u sve sheme stručnog razvoja dimenziju obaveza i odgovornosti stručnjaka kada se ovi suočavaju sa slučajevima nasilja nad ženama, uključujući i situacije gde deluju kao članovi mehanizama za upućivanje.

U sprovođenju gorenavedenog, vlasti bi trebalo da steknu potpunu samostalnost u procesu obuke, naročito tako što bi garantovale primenu usklađenih standarda i nadgledale kvalitet obuke.

E. Programi preventivne intervencije i lečenja (član 16)

1. Programi za rad sa počiniocima nasilja u porodici

16. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede: (stav 88)

- a. adekvatna sredstva za postojeće programe za rad sa počiniocima nasilja u porodici kako bi se obezbedio održiv nastavak njihovog delovanja, posebno programa koji se sprovede u nezatvorskome okruženju;
- b. povećanje broja dobrovoljnih programa za rad sa počiniocima nasilja u porodici;
- c. da svi programi primenjuju jedinstvene standarde koji u središte stavljaju bezbednost, podršku i ljudska prava žrtava, tesno sarađujući sa specijalizovanim službama za podršku žrtvama, kako se to zahteva članom 16. stav 3. Istanbulske konvencije;
- d. široko pohađanje takvih programa, što bi podrazumevalo njihovo ugrađivanje u sistem krivičnog pravosuđa, uključujući probacionu službu, ili uvođenje shema podsticanja, kao instrumenta za smanjenje recidivizma.

17. GREVIO nadalje podstiče srpske vlasti da pokreću naučne studije ishoda (ocena) programa radi procene, između ostalog, rizika od ponovnog vršenja krivičnih dela, u cilju obezbeđivanja većeg nivoa bezbednosti i zaštite žrtava. (stav 89)

F. Učešće privatnog sektora i sredstava javnog informisanja (član 17)

18. GREVIO podstiče srpske vlasti da nastave da angažuju medije kao ključnog partnera u podizanju svesti o nasilju nad ženama i da podstiču medije, uključujući društvene medije, da razvijaju i prate upotrebu samoregulatornih standarda, naročito u oblasti nasilja nad ženama i rodne ravnopravnosti, uzimajući u obzir postojeće relevantne međunarodne standarde. (stav 97)

19. GREVIO poziva srpske vlasti da od poslodavaca traže uključivanje u prevenciju nasilja nad ženama. U tom cilju, poslodavce treba podsticati da učestvuju u sprovođenju politika kao što su kampanje za podizanje svesti, kao i da podstiču radno okruženje u kome se nasilje nad ženama otvoreno osuđuje, a žrtve osećaju da će ih neko čuti i podržati. (stav 98)

IV. Zaštita i podrška

A. Opšte obaveze (član 18)

20. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da nastave sa naporima da obezbede saradnju između svih relevantnih institucija i sa službama podrške za žene koje vode nevladine organizacije. Nadalje, GREVIO poziva srpske vlasti da uspostave slične nivoe institucionalizovane saradnje između statutarne agencija i sa službama podrške za žene koje vode nevladine organizacije u vezi sa slučajevima silovanja i seksualnog nasilja, prinudnog braka, proganjanja, seksualnog uznemiravanja i drugih oblika nasilja obuhvaćenih Istanbulskom konvencijom. (stav 104)

B. Informisanje (član 19)

21. GREVIO podstiče srpske vlasti da obezbede širenje informacija o službama podrške i zakonskim merama dostupnim žrtvama porodičnog nasilja i drugih oblika nasilja nad ženama na jeziku koji razumeju. To treba da uključuje mere poput širenja plakata i letaka, kao i intenziviranje napora kako bi se obezbedilo da stručnjaci iz svih relevantnih institucija usvoje aktivniji pristup informisanju žrtava. (stav 108)

C. Opšte usluge podrške (član 20)

1. Socijalne službe

22. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede odgovarajuća sredstva kako bi centrima za socijalnu zaštitu omogućili da delotvorno izvršavaju svoje obaveze. On nadalje podstiče srpske vlasti da obezbede obuku socijalnim radnicima, naročito o rodnoj prirodi svih oblika nasilja nad ženama, uključujući prinudni i rani brak, a sa ciljem uklanjanja kulturnih i rodni predrasuda. (stav 116)

2. Zdravstvene usluge

23. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede da svi zdravstveni radnici preuzmu odgovornost da: (stav 121)

- a. otkrivaju sve oblike nasilja nad ženama obuhvaćene Istanbulskom konvencijom i obezbede sigurnost svih žrtava kao i njihovo upućivanje nadležnim specijalizovanim službama, uviđajući pritom da se žrtve koje trpe zbog interseksionalne diskriminacije, uključujući žene sa invaliditetom, migrantkinje i Romkinje suočavaju sa specifičnim preprekama pri traženju pomoći;
- b. obezbede da zdravstvene usluge budu dostupne svim ženama, uključujući žene sa invaliditetom;

- c. besplatno pružaju dokumentaciju forenzičkih dokaza primerenih za upotrebu u krivičnom pravosuđu.

D. Specijalizovane usluge podrške (član 22)

24. Podsećajući na važnost specijalističke podrške i savetovanja za žena od strane žena za svako iskustvo nasilja obuhvaćeno Istanbulskom konvencijom, GREVIO poziva srpske vlasti da obezbede ili organizuju odgovarajuće specijalističke usluge podrške ženama sa rodnim pristupom širom zemlje i za sve oblike nasilja obuhvaćene Istanbulskom konvencijom. Cilj bi trebalo da bude obezbeđivanje pružanja neposredne, srednjoročne i dugoročne podrške angažovanjem i korišćenjem dugogodišnje stručnosti koju su izgradile specijalističke službe za podršku ženama u civilnom društvu. (stav 124)

E. Sigurne kuće (član 23)

25. Sa ciljem da se obezbede specijalističke usluge podrške u obliku sigurnih kuća, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da uvedu i primenjuju standarde kvaliteta – pored postojećih standarda licenciranja – za sigurne kuće u koje se smeštaju žrtve porodičnog nasilja i drugih oblika nasilja zasnovanih na rodnom razumevanju nasilja nad ženama, osnaživanju žrtava i integrisanom pristupu pružanju usluga usmerenom na žrtve. (stav 130)

26. Štaviše, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da detaljno razrade i gde je potrebno, prošire kapacitete sigurnih kuća za žrtve nasilja u porodici i da obezbede praktičan pristup svim ženama, a posebno ženama sa invaliditetom, Romkinjama i migrantkinjama/azilantkinjama. (stav 131)

F. SOS telefoni (član 24)

27. GREVIO poziva srpske vlasti da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile poštovanje poverljivosti i anonimnosti svih onih koji pozivaju novouspostavljenu nacionalnu liniju za pomoć i kako bi obezbedile upućivanje službama specijalne podrške koje pružaju ženske nevladine organizacije. (stav 138)

G. Službe podrške žrtvama seksualnog nasilja (član 25)

28. GREVIO poziva srpske vlasti da uspostave uputne krizne centre za slučajeve silovanja i/ili seksualnog nasilja, obezbeđujući osetljiv odgovor dovoljnog broja obučenog i specijalizovanog osoblja, podsećajući da bi jedan takav centar trebalo da bude dostupan na svakih 200.000 stanovnika i da po svojoj geografskoj raširenosti takvi centri treba da budu dostupni žrtvama u ruralnim područjima jednako kao i u gradovima. Prikupljanje relevantne forenzičke dokumentacije ne sme da se naplaćuje. (stav 142)

H. Zaštita i podrška za decu svedoke (član 26)

29. GREVIO poziva srpske vlasti da obezbede da deca koja su svedoci nasilja u porodici dobiju savete i podršku, uključujući savete i podršku za posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), istovremeno im osiguravajući bezbednost u uslovima koji im omogućavaju da ostanu uz roditelja nezlostavljača, po mogućstvu u vlastitom domu. (stav 146)

I. Izveštavanje stručnjaka (član 28)

30. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede da dužnost izveštavanja nametnuta zdravstvenim radnicima bude ublažena potpunim i osetljivim informisanjem žrtve kako bi joj se omogućilo da sama donosi odluku i održava autonomiju, uz istovremeno obezbeđivanje sigurnosti svih, posebno maloletnika. U tom smislu, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da preispitaju postojeće obaveze izveštavanja kako bi obezbedile integrisanje rodnog pristupa zasnovanog na poštovanju ženske autonomije i samoodređenja, delujući pritom iz multiagencijske perspektive koja uključuje kako statutarne agencije tako specijalističke službe podrške za žene koje vode nevladine organizacije. (stav 151)

V. Materijalno pravo

A. Građansko pravo

1. Građanski pravni lekovi protiv države – obezbeđivanje dužne pažnje (član 29)

31. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede da se u potpunosti koriste svi raspoloživi pravni lekovi u pogledu slučajeva nedoličnog ponašanja ili propusta državnih službenika da preduzmu odgovarajuće mere u vezi sa slučajevima nasilja u porodici, posebno kada su žrtve kasnije ubijene od strane svojih zlostavljača, kao i svih drugih oblika nasilja obuhvaćenih Istanbulsom konvencijom. Pored toga, GREVIO podstiče srpske vlasti da obezbede prikupljanje i redovno ažuriranje odgovarajućih podataka o upotrebi dostupnih pravnih lekova. Na kraju, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da se posebno postaraju da se preporuke koje je izdao Zaštitnik građana sprovede i redovno prate. (stav 158)

2. Naknada (član 30)

32. GREVIO konstatuje da će prema članu 79. stav 3. Istanbulske konvencije srpske vlasti morati GREVIO-u da dostave objašnjenje razloga za rezervacije iskazane u vezi sa naknadom (član 30. stav 2) po isteku roka njenog važenje i pre njene obnove. (stav 164)

3. Starateljstvo i pravo na posetu (član 31)

33. GREVIO poziva srpske vlasti da preduzmu potrebne mere, uključujući izmene i dopune zakona, kako bi se obezbedilo da sudovi imaju obavezu da: (stav 171)

- a. razmatraju sva pitanja vezana za nasilje nad ženama pri određivanju prava na starateljstvo i posete;
- b. obezbede da se svedočenje nasilju nad bliskom osobom smatra ugrožavanjem najboljeg interesa deteta;
- c. ograniče prava na starateljstvo i posete tamo gde je to opravdano kako bi se garantovali sigurnost i najbolji interes deteta;
- d. okončaju praksu odvajanja dece od nenasilnih roditelja i smeštanja u hraniteljske porodice.

4. Građanske posledice prinudnih brakova (član 32)

34. GREVIO podstiče srpske vlasti da obezbede da postojeći kriterijumi podobnosti za izuzeće od plaćanja sudskih naknada za poništenje prinudno sklopljenog braka ne predstavljaju nepotreban teret. (stav 173)

B. Krivično pravo

1. Nasilje u porodici, uključujući psihološko nasilje

35. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da prošire opseg primene krivičnog dela nasilja u porodici na sve vrste odnosa, uključujući sve bivše partnere, u braku ili ne, i bez obzira nas to da li počinitelj deli ili je delio isto prebivalište sa žrtvom ili da li imaju dete zajedno. (stav 178)

36. Štaviše, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede da relevantne institucije i njihovi stručnjaci, a naročito tužioci, sudije, medicinsko osoblje i drugi eksperti, uvide da je psihološka šteta naneta u kontekstu porodičnog nasilja jednaka fizičkoj šteti i da povećaju obuku o tome kako se ona može dokazati i procesuirati. (stav 179)

2. Proganjanje (član 34)

37. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da rade na boljem razumevanju pojma i opasnosti od seksualnog proganjanja među stručnjacima u krivično-pravnom sistemu kako bi se uspostavila bolja praksa u primeni člana 138a Krivičnog zakona. (stav 182)

3. Seksualno nasilje i silovanje (član 36)

38. GREVIO poziva srpske vlasti da brzo reformišu odredbe Krivičnog zakona koje se odnose na seksualno nasilje tako da se zasnivaju na pojmu slobodno datog pristanka kako se to zahteva članom 36. Istanbulske konvencije i da obezbede odgovarajuće sankcije za sve seksualne radnje bez pristanka žrtve, bez obzira na lične karakteristike. (stav 186)

4. Prinudni brak (član 37)

39. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da ukinu izuzeće od krivičnog gonjenja iz člana 190. stav 4. Krivičnog zakonika Srbije i da obezbede delotvorno krivično gonjenje u svim slučajevima ranog uobičajenog braka, tj. zajedničkog života sa maloletnim licem. (stav 189)

5. Genitalno sakaćenje žena (član 38)

40. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da izmene Krivični zakonik kako bi obezbedile da krivično delo genitalnog sakaćenja žena u potpunosti bude usklađeno sa članom 38. Istanbulske konvencije, kao i da uklone dostupnost ublažavanja kazne i, posledično, niže kazne. (stav 192)

6. Prinudni abortus i prinudna sterilizacija (član 39)

41. GREVIO poziva srpske vlasti da obezbede da staratelji i medicinski radnici poštuju, pod svim okolnostima, potrebu da postupaju u skladu sa informisanim i slobodnim pristankom žena i da osiguraju poštovanje tog pristanka u obavljanju medicinskih postupaka kao što su abortus i sterilizacija, posebno kada je reč o ženama sa invaliditetom koje žive u ustanovama. (stav 196)

7. Seksualno uznemiravanje (član 40)

42. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da izmene definiciju seksualnog uznemiravanja kako bi u potpunosti bila usklađena sa članom 40. Istanbulske konvencije i kako bi osigurala njegovu praktičnu primenu u sektoru krivičnog pravosuđa podizanjem svesti svih relevantnih stručnjaka. (stav 199)

8. Sankcije i mere (član 45)

43. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da kroz zakonodavne mere i delotvornu obuku članova pravosudnih organa i službi tužilaštava – da kazne i mere izrečene za nasilje u porodici i druge oblike nasilja nad ženama budu efikasne, srazmerne i da imaju dejstvo odvraćanja. (stav 201)

9. Otežavajuće okolnosti (član 46)

44. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da preduzmu odgovarajuće mere kako bi obezbedile da pravosuđe u praksi smatra sve okolnosti navedene u članu 46. Istanbulske konvencije otežavajućim okolnostima, naročito činjenje krivičnog dela protiv ili u prisustvu dece. (stav 204)

10. Zabrana procesa obaveznog alternativnog razrešenja sporova, odnosno određivanja kazne (član 48)

45. GREVIO podstiče srpske vlasti da, koristeći sva raspoloživa sredstva, obezbede punu primenu svih relevantnih zakona i protokola povećanjem obuke i dostupnosti dovoljnih resursa za policiju, tužilaštva i pravosuđe kako bi ispunili obaveze prema žrtvama nasilja nad ženama. (stav 207)

VI Istraga, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mere

A. Neposredni odgovor, prevencija i zaštita (član 50)

1. Prijavljivanje i nadležnim organima unutrašnjih poslova i njihove istrage

46. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da nastave sa naporima obuke relevantnih stručnjaka o pridržavanju standardnih istražnih postupaka navedenih u relevantnim protokolima i smernicama kako bi se manje oslanjali na svedočenje žrtve. GREVIO takođe podstiče srpske vlasti da pripreme i obezbede obuku o standardnim istražnim postupcima u vezi sa svim drugim oblicima nasilja nad ženama, posebno prinudnim brakom i ranim uobičajenim brakovima. (stav 214)

2. Stope donošenja osuđujućih presuda

47. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da istraže i bave se razlozima zbog kojih se vrše „suočavanja“ između žrtava seksualnog nasilja i optuženih sa ciljem okončanja te prakse. Pored toga, GREVIO podstiče srpske vlasti da brzo identifikuju i bave se svim faktorima koji žene mogu sprečiti da prijavljuju i/ili svedoče na sudu ili koji na bilo koji drugi način mogu doprineti eliminaciji predmeta (procesu odbacivanja predmeta u sistemu krivičnog pravosuđa) u krivičnopravnim postupcima u vezi sa svim slučajevima nasilja nad ženama. (stav 218)

B. Procena rizika i upravljanje rizikom (član 51)

48. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede da se procena rizika i upravljanje rizikom sistemski sprovode u vezi sa svim oblicima nasilja nad ženama obuhvaćenim Istanbulsom konvencijom, uključujući slučajeve u vezi sa ženama i devojčicama kojima prethodi rani i prinudni brak. Štaviše, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede da se efikasan multiagencijski rad vrši sistematski u svim regionima, na osnovu ljudskih prava i bezbednosti pojedinačne žrtve, kako bi se omogućili prepoznavanje i reagovanje na sve relevantne faktore rizika u odgovarajućem broju sa ciljem smanjenja broja ubijenih žena i dece. (stav 226)

C. Hitne mere zaštite (član 52)

49. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti: (stav 232)

- a. da strože nadgledaju poštovanje hitnih zaštitnih mera sa ciljem pokretanja prekršajnog postupka tamo gde postoje dokazi kršenja takvih naloga i
- b. da istraže izdavanje naloga o uzajamnoj zaštiti od strane nadležnih organa za sprovođenje zakona sa ciljem okončanja te prakse uvođenjem poboljšane primarne analize agresora i povećanjem baze znanja o dinamici nasilja u porodici i njegovoj rodnoj dimenziji.

D. Mere zabrane prilaska odnosno zaštite (član 53)

50. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da pojednostave raspoložive mere zaštite i obezbede viši nivo usklađenosti između režima naloga za hitnu zaštitu i dugoročnih naloga za zaštitu koji su dostupni u različitim oblastima prava (porodično pravo, krivično pravo i prekršajno pravo). Osim toga, GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da uklone sve finansijske prepreke u zahtevima za naloge za zaštitu koje podnose žrtve. (stav 239)

E. Podrška žrtvama u pravnim postupcima (član 55. stav 2)

51. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da obezbede dostupnost posebno obučених službi podrške žrtvama usredsređenih na pružanje psihosocijalne podrške u svim fazama krivičnog postupka i u vezi sa svim oblicima nasilja obuhvaćenim Istanbulsom konvencijom. (stav 243)

F. Pravna pomoć (član 57)

52. GREVIO poziva srpske vlasti da preduzmu mere kako bi osigurale, u praktičnoj primeni Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, pružanje besplatne pravne pomoći dovoljnog kvaliteta u svim oblastima vezanim za Istanbulsku konvenciju. On, nadalje, snažno podstiče srpske vlasti da, u

sklopu i izvan praćenja koje se zahteva samim zakonom, prate njegov uticaj u praksi sa ciljem da se ženama omogući kontinuiran pristup pravdi kroz kvalitetno zakonsko zastupanje i da se uklone sve administrativne ili proceduralne prepreke za dobijanje pravne pomoći. (stav 248)

VII. Migracije i azil

A. Boravišni status (član 59)

53. GREVIO poziva srpske vlasti da: (stav 253)

- a. obezbede praktično sprovođenje člana 59. Zakona o strancima za migrantkinje žrtve nasilja na osnovu dokaznih standarda koje su u stanju da ispune;
- b. podižu svest migrantkinja koje ulaze u Srbiju u skladu s planovima o spajanju porodica o mogućnosti dobijanja autonomne boravišne dozvole po osnovu statusa žrtve zlostavljanja.

C. Rodno-zasnovani postupak utvrđivanje azila

54. GREVIO podstiče srpske vlasti da: (stav 263)

- a. obezbede da tražioci azila i migranti koji prolaze kroz Srbiju u praksi budu informisani o svojim pravima i zakonskim postupcima koji im stoje na raspolaganju;
- b. obezbede *de facto* pristup za sve stanovnike centara za azil i prihvatnih/ tranzitnih centara pravnim i drugim savetima koje nude specijalizovani pravници i nevladine organizacije;
- c. uklone sve preostale *de facto* prepreke pristupu žena postupku utvrđivanja azila;
- d. pojačaju napore uložene u pronalaženje žena koje traže azil a koje su doživele ili su u riziku od rodno zasnovanog nasilja razvijanjem i širenjem rodniх smernica za utvrđivanje izbegličkog statusa;
- e. obezbede praktično ostvarivanje prava na prevodioca koji je istog pola i prošao je obuku o prirodi rodno zasnovanog nasilja, s njim povezanim traumama, stigmom i sramotom.

D. Smeštaj

55. GREVIO snažno podstiče srpske vlasti da: (stav 269)

- a. jačaju sistem zaštite i podrške u vezi sa nasiljem nad ženama koji je dostupan ženama koje traže azil i borave u centrima za azil ili prihvatnim/transzitnim centrima, obezbeđujući im *de facto* pristup pomoćnim uslugama kao što su sigurne kuće za žrtve nasilja u porodici i savetodavne usluge izvan prihvatnih ustanova;
- b. razvijaju uslove pogodne za prijavljivanje incidenata nasilja nad ženama u prihvatnim ustanovama, npr. putem informisanja migrantkinja i tražiteljki azila o njihovim pravima na zaštitu i podršku.